

Amatörfotografernas
värld

Amatörfotografernas värld

FATABUREN 2009

Amatörfotografernas värld

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2009

Red. Annette Rosengren och Christina Westergren

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvideras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2009
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Omslag och grafisk form Lena Eklund
Omslagsfoto Svante Warming

Tryckt hos NRS Tryckeri, Huskvarna 2009
ISSN 0348 971 X
ISBN 978 91 7108 533 7

Svenska bygdefotografer i vida världen

Om Limasamlingen i Nordiska museet

EVA DAHLMAN är förste bibliotekarie vid Kungl. bibliotekets enhet för handskrifter, kartor och bilder.

I Nordiska museet finns Limasamlingen, en förnämlig bygdefotografisk samling. Den donerades till museet av fotografen Sven Johansson 1990 och innehåller fotografier av tjugosex bygdefotografer som var verksamma i Lima och Transtrands socknar i Dalarna åren 1880–1938, de allra flesta var amatörer. 1991 visade museet det viktiga fotohistoriska förvärvet i en stor utställning som hette *Lima bortom mannaminne*.

Vad är det då som är så speciellt med denna samling och hur kom det sig att så många bygdefotografer har varit verksamma i dessa två dalasocknar? Hur blev samlingen en ikon i svensk fotografihistoria? Det är frågor jag hoppas kunna ge svar på i denna artikel.

Lima långt från tätorten

I Lima i Västerdalarna finns Sveriges allra sydligaste berg med riktig fjällnatur, vackra vattendrag och sjöar. Kring sekelskiftet 1900 levde ungefär 2 600 människor där. Det var en

Cyklister i ateljén. Foto L.O. Åkerman, Limasamlingen, Nordiska museet.

bygd med små jordbruk och boskapsskötsel. På bergsidorna låg fåbodar som kvinnorna skötte och fick inkomster av. Människorna i Lima levde under enkla förhållanden och i slutet av 1800-talet hade 700 personer utvandrat, huvudsakligen till Nordamerika.

»Det här är ingen tätortsfotografi« brukade Sven Johansson säga om Limasamlingen. Fotografierna var från bygden och det är landsbygdens folk vi ser på bilderna. Endast två av fotografierna var professionella, L.O. Åkerman och Per Persson (Hans-Per). Georg Renström var lika skicklig som en professionell fotograf men arbetade hela livet i en handelsbod i Risätra. Han fotograferade av intresse på sin fritid men tjänade också extra som beställningsfotograf. Han stämplade blygsamt sina bilder med »Georg Renström – amatörfotograf«.

Som de flesta bygdefotografer hade Limafotografierna också andra sysselsättningar. En var skogsbonde och spelman, en bondmora och kocka, en sågverksarbetare, en lärarinna, en målare och några var affärsbiträden. Limafotografierna var inte på tillfälligt besök i bygden, de hörde hemma där och kände de människor som de fotograferade. Deras bilder är inte arrangerade, representativa porträtt som de städernas fotografer tog i sina ateljéer. Istället är det porträtt på människor i sin egen miljö, ofta utomhus. I allmänhet hade porträttfotografierna en mer kvalificerad utrustning och tog tekniskt bättre bilder. Men bygdefotografiernas bilder har en helt annan närhet.

Konstvetaren Solfrid Söderlind använder sig av begreppet *aktörer* för att markera att både fotografen och den avfotograferade har del i porträttens tillblivelse och användning. Porträtteringen är en process och porträttet är en del av en interaktion mellan aktörer med olika utgångspunkter och önskemål.

I bygdefotografernas bilder finns det en samstämmighet, något gemensamt som lyfts fram.

Både amatör och professionell

Bygdefotografen kan definieras som ett mellanting mellan en skicklig, självlärd amatör och en professionell fotograf. I *Den svenska fotografins historia* från 1983 ställer författarna frågan varför så många av de icke professionella fotograferna har spelat en så stor roll i fotografins historia. De besvarar frågan med att yrkesfotograferna under 1800-talet var hämmade av mycket strikta och konventionella beställarkrav. Amatörerna, som hade fotografin som hobby och stimulans, kunde där-
emot välja sina egna motiv. Men gränsen var flytande, det fanns inga vattentäta skott mellan grupperna.

Bygdefotograferna var lokalt förankrade och oftast bosatta på landsbygden. Där levde de under samma villkor som människorna på fotografierna. Bygdefotografer började framträda i Sverige omkring 1890. Då hade fotografiet blivit så pass billigt att även bönder och hantverkare hade råd att låta ta sina porträtt. I början av 1900-talet kom sedan priskuranter och handböcker för amatörer och yrkesfotografer och på 1910-talet kunde kopiering beställas till ett relativt lågt pris. Bygdefotografernas storhetstid varade fram till cirka 1920, men det fanns bygdefotografer ända in på 1940- och 1950-talen.

Författaren Gunder Andersson har på ett insiktsfullt sätt beskrivit bygdefotograferna i Lima: »Vad som utmärkte det gamla bondesamhället var harmonin. Det var ett hierarkiskt system med topp och bas och ett ständigt återkommande kretslopp av årstider, sysslor, liv och död. [...] Kameran är aldrig påträng-

ande. Människorna skildras som delar av ett socialt sammanhang – och detta sammanhang framställs som viktigare än individerna. Typisk är bilden av storbondefamiljen utanför sin gård. Den är tagen på hundra meters håll, människorna är som prickar mellan de väldiga husen.» Han fortsätter: »Ty arbetet stod i centrum i det gamla bondesamhället. Arbetet gav människan hennes identitet. [...] Samtidigt finns en klart skönjbar solidaritet och gemenskap i den hierarkiska samhällspyramidens bottenskikt.» (*Aftonbladet* 28 juni 1973.)

Att skapa en samling

Det var ett storartat arbete Sven Johansson (1910–1992) hade gjort med att rädda alla negativsamlingar som förvarades på vindar, i källare och i uthus – eller som var på väg att kastas bort. Han var själv född i Torgås by i Lima och hade sedan 1939 varit först porträttfotograf och sedan anställd som fotograf vid Scania-Vabis i Södertälje. I slutet av 1950-talet blev han hjärtsjuk och under en lång sjukdomsperiod skapade han Limasamlingen. Han och hans mor, som blev mycket gammal, visste ju vilka i Lima och Transtrand som hade haft kameror. Han valde ut, han gjorde mästerliga förstoringar från originalnegativen, han daterade och kommenterade alla bilder.

I Sven Johanssons Limasamling finns ungefär tretusen negativ, för det var negativ han samlade in. Sällan fanns fotografernas egna kopior kvar, och fanns det kopior så var de ofta av enkelt slag. Men Sven Johansson var en suverän kopist. Han hade som ung lärt sig kopiera glasnegativ och han gjorde fantastiskt valörrika kopior. Hans nära vän fotografen Kerstin Bernhard

Skogsamil-Olof
Matsson i Sörnäs
med hustrun Britta
och barnen Berta,
Axel, Martin, Clara
och Hulda, 1898.
Foto L.O. Åkerman,
Limasamlingen,
Nordiska museet.

»Stiffe-Mait« med son. Foto L.O. Åkerman, Limasamlingen, Nordiska museet.

Familjen Jacobsson i Risätra 1916, fotograferade i dagsljusateljé med fond målad av Hjalmar Elggren. Foto Georg Renström, Nordiska museet.

har beskrivit hur han arbetade: »Alltför täta, överframkallade negativ försvagade han försiktigt i Farmers försvagare (blodlut-salt). Påträngande negativretusch på mattoleingrund tror jag att han tvättade bort när så var lämpligt. [...] Sven hade ett rymligt mörkrum i källaren där han bodde på Frödingsvägen 8/7 i Södertälje. Det var utrustat med två Durst förstoringsapparater och en kontaktapparat som var en trotjänare från den välkända Ateljé Jaeger. [...] Med sina två Durstapparater, en Laborator 138 S och en A 600 kunde Sven få det precisa resultat som han alltid eftersträvade. Han använde utan undantag tunt, blankt Agfa-Gevaert Record Rapid som finns i många hårdhetsgrader.»

Fotografiernas starka innehåll tillsammans med Sven Johanssons djupa yrkeskunskaper och stora skicklighet gjorde att Limabilderna fick stor genomslagskraft. Sven Johansson var mycket noggrann när det gällde kvaliteten. Var negativen »förtunna« skulle de inte ingå i samlingen. Limasamlingen är alltså skapad av en enda person, i detta fall en fotograf, och det är viktigt att de uppgifterna finns med i samlingshistoriken. Den hette också Sven Johanssons Limasamling när den förvärvades av Nordiska museet 1990. 1996 förvärvade Nordiska museet ytterligare negativ av två av Limafotografierna, Elin Jansson och Nanna Johansson, men de ingår inte i den egentliga Limasamlingen.

1970-talets utställning och bok

Limasamlingen visades för första gången 1973 i en stor utställning med 178 fotografier på Fotografiska Museet, som då var en ny och fristående avdelning av Moderna Museet. Fotografiska Museets Vänner, vars ordförande var Rune Hassner,

var medarrangör. »Tillsammans är bilderna en kär skildring av människorna i Lima. Som fotohistoriskt dokument av ett svenskt samhälle är Sven Johanssons bildsamling unik« skrev utställningskommittén på museet. Och utställningen *Lima* blev med sina drygt 29 000 besökare en stor succé.

Fyra år senare publicerades boken *Lima bortom mannaminne* som också fick stor uppmärksamhet. En orsak var de starka fotografierna, en annan var det vackra trycket. Fotografierna hade med stor omsorg och i nära samarbete med Sven Johansson tryckts i så kallad dubbel offset på tjockt konsttryckspapper.

Den kände kritikern Ulf Hård af Segerstad skrev så här om boken: »En av de skönaste, mest beundransvärda och ödmjukt genomarbetade böcker i svartvitt som utkommit i Sverige efter andra världskriget ... så skulle jag vilja karakterisera fotografen Sven Johanssons »Lima bortom mannaminne« ... Han har rest ett äreminne över småbrukare, timmerhuggare, flottare, tvätterskor, vallkullor, barn och åldringar och själva »marken och stenarna« liksom åt de 17 fotografer, som med ofta primitiv utrustning gav oss dessa bilddokument.« (Svenska Dagbladet den 13 december 1977.)

Kurt Bergengren, den andre store kritikern som skrev om fotografi vid den här tiden, skrev under rubriken »Fotografisk bragd utan like« samma dag i Aftonbladet. Han hyllade Sven Johanssons hängivna arbete på alla plan: att han hade samlat in och sparat upp samlingarna, hans tolkning av bilderna, alla uppgifter han hade grävt fram, hans fotografiska arbete liksom tryckningen. »Tiden är en hungrig förstörare, fotografen är ögonblickets konst och gläder först de fotograferade personerna och deras närmaste; bilderna blir borta med dem. Då skulle i stället bildernas verkliga långa liv ha börjat, som bä-

Lucia i Lima 1906. Berta Olsson är klädd till lussebrud. Bakom henne Jenny Martinsson, Elin Johansson och Olga Johansson. Foto Per Persson (Hans-Per), Limasamlingen, Nordiska museet.

Midsommar i Sörbäcken. Foto Per Persson (Hans-Per), Limasamlingen, Nordiska museet.

rare av det levande förflutna.» Kurt Bergengren avslutar sin artikel med följande rader: »*Lima bortom mannaminne* utkommer nu när ett sådant verk som allra bäst behövs. En sporre för aktion Rädda bilden. Inte minst – ett överlägset säkert sätt att påminna om hur fotografin som folkkonst bäst kan nå folket. Inte som investeringsobjekt och ett alternativ till spekulationer i grafik. Utan i bokform, skyhögt över den vanliga förlagsslentrianen för fotobildböcker.»

Kurt Bergengren refererar till Rune Hassner som i sin inledning till boken skriver: »Vad dessa fotografier tillsammans presterat är folkkonst av finaste kvalitet.» Både han och Ulf Hård af Segerstad berömmar trycket i Limaboken. När den kom ut hade det varit en usel period när det gällde att trycka svartvita fotografier. Nordisk Rotogravyrs valörrika tryck i djuptryck under 1940-, 50- och 60-talen hade följts av illa tryckta fotoböcker med sotiga bilder där LT:s bok med Karl Lärkas fotografier 1974 var det värsta exemplet. När *Lima bortom mannaminne*, tryckt av Ljungbergs Tryckeri AB i Södertälje, publicerades 1977 på Rabén & Sjögren inleddes en renässans för fotoböcker med svartvita fotografier.

I sin artikel kopplar Kurt Bergengren också boken till »Rädda Bilden«, en kampanj som drevs på 1970-talet för att museer, arkiv och hembygdsföreningar skulle inse hur viktigt det var att rädda bildsamlingar som riskerade att förstöras eller kastas bort. Och även om Ulf Hård af Segerstad hyllade Limasamlingen i sin artikel från 1977 slutar han med en problemformulering: »Visst var ett par av de 17 i Lima-boken duktiga fotografier men inte duktigare än hundratals andra spridda över den svenska landsbygden, kända och okända, upptäckta, oupptäckta eller för alltid försvunna. Ett av den unga fotohistoriens grundpro-

blem förblir en god stund framåt att kalibrera sina värderingsinstrument.» Limaboken blev ett uppskattat verk, som också inledde ett nytt tänkande kring bildsamlingar och bygdefotografier: Limafotografiernas bilder sågs som konst.

Limasamlingen uppmärksammades inte bara i Sverige. På 1980-talet gjorde Svenska institutet i samarbete med Sven Johansson utställningen *Lima i Sverige* som bestod av cirka 100 fotografier. Under tio år turnerade den runt om i världen som Svenska institutets populäraste utställning. Bygdefotografierna från Lima och Transtrand visades på trettio platser i nio olika länder, bland annat Paris, Sarajevo, Leningrad, Riga, Arles och Aten och på fler ställen i USA och Kanada. Den visades också i samband med den svenska kulturveckan i Arles 1986 och vid en internationell fotografimånad i Aten.

Ett viktigt förvärv

När Nordiska museet förvärvade Limasamlingen 1990 var den alltså sedan länge välkänd bland fotografer och fotointresserade. För museet med sin inriktning på den folkliga kulturen och den kulturhistoriska fotografien var det en central samling. Under 1980-talets andra hälft arbetade jag därför under en lång period med att gå igenom samlingen och intervjua Sven Johansson. När den stora negativsamlingen sedan kom till museet registrerades allt och lades i klimatarkiv. Utställningen *Lima bortom mannaminne* väckte stor uppmärksamhet när den visades våren 1991 i museets vackra fotogalleri och den bidrog till att museet året därpå fick medel för att upprätta Fotosekretariatet.

Att Limasamlingen har blivit så känd och omskriven har flera

orsaker. Grunden är förstås att det är en förnämlig samling fotografier. Man kan förundras över att det fanns så många bygdefotografer i de två dalasocknarna Lima och Transtrand under åren 1880–1938 men bygdefotografer fanns i hela Sverige. Alltför många negativsamlingar har körts till tippen och många glasnegativ har använts till glasverandor eller växthus efter att alla bildspår har skurats bort. Avgörande för Limasamlingen var Sven Johanssons personkännedom som tillsammans med hans stora skicklighet som fotograf och kopist gjorde att han kunde samla in negativen och välja ut vad som skulle bevaras. Viktigt var också att han med sina djupa kunskaper gjorde mästerliga förstoringer från de bevarade negativen. Hans envetna arbete med att ta fram de fotograferades namn, deras inbördes relationer och tidpunkten för fotograferingen gjorde att han fick bilderna att tala ur glömskan. En omständighet som inte saknar betydelse är att Limabilderna visades första gången på Fotografiska Museet, då en ny avdelning av Moderna Museet där man kontinuerligt skulle visa fotografi. De förhoppningar som knöts till den nya institutionen bidrog till intresset för bilderna.

När boken *Lima bortom mannaminne* kom revolutionerade den trycket av fotoböcker. Fotografen och fothistorikern Rune Hassner lyfte i sin långa inledning in Lima i fothistorien genom referenser till Irving Penn och Lewis Hine. Två av 1970-talets mest kända kritiker skrev stora artiklar om boken, Rädda Bilden-kampanjen kopplades till Limasamlingen, Svenska institutet gjorde en utställning som turnerade i tio år i stora delar av världen och slutligen donerades samlingen till Nordiska museet.

Alla dessa faktorer har bidragit till att skapa något av en myt kring Limasamlingen. Ulf Hård af Segerstads ord om att

Båttur på Västerdalälven på 1920-talet. Foto Elin Jansson, Limasamlingen, Nordiska museet.

Limafotografierna inte var skickligare än hundratals andra bygdefotografer förringade inte bilderna. Det viktiga är att museer, arkiv och hembygdsföreningar runt om i Sverige har bevarat dessa ovärderliga skatter i form av fina självlärda bildskapares och bildberättares fotografier. Idag fortsätter man att samla in, bevara och presentera dem, såväl på webben som i vackert tryckta fotoböcker.